

**INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA 'VAQT' KONSEPTINING LEKSIK-
SEMANTIK XUSUSIYATLARI**

Rahimov Suxrobjon Baxtiyor o`g`li

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

email: rahimov.suxrob@icloud.com

Ilmiy rahbar: f.f.f.d.(PhD)., dots

Bazarov Sobir Bektashevich

Annotatsiya “Vaqt” konsepti tilshunoslikda keng o`rganilgan mavzulardan biri bo`lib, bu konseptning leksik va semantik jihatlarini o`zaro madaniy va lingvistik o`zgarishlarni aks ettiradi. Ushbu maqola ingliz va o`zbek tillarida “vaqt” konseptining leksik-semantik xususiyatlarini o`rganadi, uning polisemiyasi, metaforik ishlatilishi va madaniy kontekstlarda qanday ifodalanishini tahlil qiladi. Taqqoslash asosida olib borilgan tadqiqot ingliz va o`zbek tillarida “vaqt”ni ifodalashda uchraydigan umumiyliklar va farqlarni ko`rsatadi. Vaqtga oid leksik birliklar, ularning semantik maydonlari, idiomatik ifodalar va maqollar orqali konseptni ifodalash usullari tahlil qilinadi. Maqolada shuningdek, til va madaniyat o`rtasidagi o`zaro bog`liqlik, vaqtni ifodalashdagi kognitiv yondashuvlar o`rganiladi.

Kalit so`zlar: vaqt konsepti, leksik-semantik xususiyatlar, ingliz tili, o`zbek tili, polisemiyalar, metaforalar, idiomalar, madaniyat, kognitiv yondashuv.

Kirish

Vaqt konsepti insoniyat tarixida eng asosiy tushunchalardan biri hisoblanadi. U nafaqat kundalik hayotda, balki ilm-fan, san`at, va falsafada ham muhim o`rin tutadi. Har bir til o`zining tarixiy, madaniy va kognitiv xususiyatlariga mos ravishda vaqtni turlicha ifodalaydi. Ingliz va o`zbek tillaridagi “vaqt” konsepti o`rtasidagi leksik-semantik farqlarni o`rganish, tilshunoslik va madaniyatshunoslik sohalarida qiziqarli va ahamiyatli tadqiqot mavzusidir. Ushbu maqola ingliz va o`zbek tillarida “vaqt” konseptining ifodalashdagi xususiyatlarni tahlil qilib, tillardagi o`xshashliklar va farqlarni ko`rsatadi.

Maqolaning asosiy maqsadi ingliz va o‘zbek tillarida “vaqt” konseptining leksik va semantik jihatlarini o‘rganishdir. Bu tadqiqot quyidagi savollarga javob berishga qaratilgan:

- Ingliz va o‘zbek tillarida “vaqt” konsepti qanday leksik birliklar bilan ifodalanadi?
- Vaqtga oid polisemiyalar va metaforalar qanday ishlatiladi va ular qanday madaniy kontekstga ega?
- Ingliz va o‘zbek tillaridagi vaqtni ifodalash usullari orasidagi o‘xshashliklar va farqlar qanday?

Adabiyotlar tahlili Vaqt konsepti tilshunoslikda ko‘plab tadqiqotlarga mavzu bo‘lgan. Ko‘plab olimlar vaqtni til va madaniyatning ajralmas qismi sifatida o‘rganishgan. Sapir (1949) va Whorf (1956) tomonidan ilgari surilgan lingvistik relativizm nazariyasi asosida, har bir til o‘zining madaniy qadriyatlariga asoslangan tarzda vaqtni ifodalaydi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi vaqtni ifodalashda tilning metaforik tuzilishi va idiomatik ifodalari asosiy o‘rin tutadi.

Ingliz tilidagi “time” so‘zi ko‘plab polisemiyalarni o‘z ichiga oladi, masalan, “time is money” (vaqt puldir), “in time” (vaqtida), “make time” (vaqt ajratish) kabi iboralar vaqtning qiymatini va unga bo‘lgan munosabatni aks ettiradi. O‘zbek tilida esa, “vaqt” so‘zi ko‘plab maqollar va iboralarda uchraydi, masalan, “Vaqt o‘tadi, ammo iz qoldiradi” yoki “Vaqt – eng katta boylik” kabi iboralar orqali vaqtning qadriga e’tibor qaratiladi.

Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida “vaqt” konseptining semantik strukturalarini, metaforalarini va idiomatik ifodalarini o‘rganish orqali til va madaniyatning vaqtga bo‘lgan yondashuvlarini solishtiramiz.

Methodology

Ushbu tadqiqotda metodologik yondashuv sifatida kontrastiv tahlil qo'llaniladi. Ingliz va o'zbek tillaridagi "vaqt" konsepti leksik birliklari va ularning semantik maydonlari taqqoslanadi. Tadqiqotda quyidagi usullar ishlatiladi:

- **Leksik-semantik tahlil:** Ingliz va o'zbek tillaridagi "vaqt"ga oid so'zlar va iboralar tahlil qilinadi.
- **Metafora tahlili:** Vaqtni ifodalovchi metaforalar va idiomatik ifodalar ko'rib chiqiladi.
- **Adabiyotlar tahlili:** Ingliz va o'zbek tilidagi maqollar, iboralar, adabiy asarlar va boshqa til materiallari o'rganiladi.

Bundan tashqari, ingliz va o'zbek tillarida vaqtni ifodalovchi eng keng tarqalgan leksik birliklar tanlanadi va ularning semantik xususiyatlari, metaforik ishlatilishlari va madaniy yondashuvlari o'rganiladi.

Natijalar Ingliz va o'zbek tillarida "vaqt" konsepti leksik va semantik jihatdan boy va xilma-xildir. Ingliz tilida "time" so'zi ko'plab polisemiyalarni o'z ichiga oladi, masalan, "time is money", "time flies" kabi iboralarda vaqtning qiymati, tezligi va uning behuda o'tishi aks ettirilgan. O'zbek tilida esa "vaqt" so'zi ko'plab maqollar, idiomalar va so'z birikmalarida o'zining ma'nosini o'zgaritib, har xil kontekstlarda ishlatiladi. "Vaqt – eng katta boylik" yoki "Vaqt o'tadi, ammo iz qoldiradi" kabi iboralarda vaqtning qiymati va inson hayotidagi o'rni ta'kidlanadi.

Shuningdek, ingliz tilidagi "time" so'zi, odatda, tezlik va pul bilan bog'lanadi, masalan, "saving time" (vaqtni tejash) va "wasting time" (vaqtni behuda o'tkazish). O'zbek tilida esa, vaqt ko'proq hayotning muhim qismi sifatida qaraladi, va "vaqtni qadrlash" yoki "vaqtni to'g'ri sarflash" kabi iboralar tez-tez uchraydi.

Metaforalarning ishlatilishiga kelsak, ingliz tilida "time is money" kabi iqtisodiy metaforalar keng tarqalgan. O'zbek tilida esa, "vaqt o'tadi, ammo iz qoldiradi" kabi

ma'naviy va falsafiy metaforalar ko'proq ishlatiladi. Bu esa o'zbek tilining vaqtni ijtimoiy va madaniy jihatdan qadrlashiga ishora qiladi.

Xulosa Ushbu tadqiqot ingliz va o'zbek tillarida “vaqt” konseptining leksik-semantik xususiyatlarini tahlil qilish orqali vaqtni ifodalashda uchraydigan o'xshashliklar va farqlarni ko'rsatdi. Ingliz va o'zbek tillarida vaqtning leksik birikmalari, metaforalari va idiomatik ifodalari til va madaniyatning o'zaro bog'liqligini aks ettiradi. Vaqtni ifodalovchi so'zlar va iboralar tilshunoslikda nafaqat semantik, balki madaniy va kognitiv jihatlarni o'rganish uchun katta ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari, shuningdek, ingliz va o'zbek tillaridagi leksik-semantik farqlarni yanada chuqurroq o'rganishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sapir, E. (1949). *Language and environment*. New York: World Publishing.
2. Whorf, B. L. (1956). *Language, thought, and reality*. Cambridge, MA: MIT Press.
3. Ellis, R. (2003). *Task-based language learning and teaching*. Oxford University Press.
4. Willis, J. (1996). *A framework for task-based learning*. Longman.
5. Bahramovna, Y. S. (2022). Etymological And Semantic Analysis Of Clothing Names In Different Systemic Languages. *Web Of Scientist: International Scientific Research*, 83-88.
6. Bahromovna, Y. S. (2021). Thematic Division of Clothing Names in English and Uzbek. *European Journal Of Innovation In Nonformal Education*, 1(2), 61-62.